О.П. Чепурна, асп.

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянута сутність категорії конкурентоспроможність залежно від об'єктів: конкурентоспроможність продукції, підприємства, кластеру та національної економіки. Наведені концепції та погляди різних науковців на сутність конкурентоспроможності національної економіки, зроблені висновки про можливі шляхи її досягнення.

This text is devoted to the essence of category of competitiveness. The author gives a clearcut presentation of the category of competitiveness depending on an object: competitiveness of commodities, enterprises, cluster and national economy. In the article different conceptions of competitiveness of national economy are represented. In conclusion the possible ways of its achievement are offered.

Конкурентоспроможність національної економіки перебуває в центрі уваги багатьох економістів, що пояснюється, в першу чергу, тенденціями в напрямку глобалізації світової економіки, поглибленням фінансово-економічних зв'язків, відкритістю національних економік та їх зближенням. У світовій економічній системі Україні бажано посісти місце економічно розвинутої країни з високим рівнем технологічного розвитку, міцними фінансовими інститутами, розвиненою інфраструктурою та інформаційним сектором. Для цього необхідним є забезпечення стійких конкурентних переваг з метою збереження національної економічної безпеки та підвищення добробуту населення.

Формування конкурентоспроможної економіки часто згадується серед пріоритетних завдань соціально-економічної політики держави, неодноразово закріплених Посланнями Президента України, програмами урядів, іншими документами високого рівня. Утвердження України як конкурентоспроможної високотехнологічної держави визначено Стратегією економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції» базовим принципом стратегічного курсу [1, С. 5-14]. Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні засади конкуренції, її сучасні форми, конкурентне середовище, причини та умови виникнення конкурентних переваг, а також проблеми забезпечення високої конкурентоспроможності окремих країн, необхідно виділити дослідження таких зарубіжних вчених, як: А.Сміт, Дж.Робінсон, Р.Солоу, Е.Чемберліна, Й.Шумпетер, Ф.Хайєк, Дж.Хікс, Дж.Сакс, С.Коуена, П.Кругман, Р.Фатхудінов та ін. Серед фундаментальних вітчизняних досліджень проблемою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки присвячені праці таких економістів як В.Д.Базилевич, Я.Б.Базилюк, З.С.Варналій, А.С.Гальчинський, В.М.Геєць, П.С.Єщенко, Я.А.Жаліло, В.В.Зянько, Б.Є.Кваснюк, В.Л.Осецький, А.С.Філіпенко та ін.

Розглядаючи конкуренцію з позицій функціонального підходу як боротьбу старого із новим [3, С.32], під категорію «конкурентоспроможність» слід розуміти властивість об'єкта, що характеризує його здатність зберігати та зміцнювати свої позиції за допомогою інновацій в порівнянні з аналогічними об'єктами.

У наукових працях термін «конкурентоспроможність» аналізують залежно від економічного об'єкта: національна економіка, галузь, кластер, підприємство та продукція.

Конкурентоспроможність продукції - це сукупність характеристик продукту, які вирізняють його з ряду продуктів-аналогів за ступенем задоволення конкретних потреб індивідуального споживача та за рівнем витрат на його купівлю і використання [4, с.35]. Деякі автори під конкурентоспроможністю продукції розуміють лише комплекс властивостей, відділяючи їх від вартості. В такому підході змішуються поняття, знижується формалізм, необхідний в понятійному апараті наукового аналізу. На нашу думку, конкурентоспроможність продукції визначається в порівнянні споживацьких властивостей та ціни споживання. На конкурентоспроможність продукції впливають також такі чинники, як темп технологічних змін і продуктових інновацій, місткість окремих сегментів ринку, наявність конкурентів і їх відносні ринкові частки, соціально-демографічні характеристики тощо. Для конкурентоспроможності національної економіки більш бажаним є розширення продажу продукції вітчизняних виробників, споживацькі властивості якої відповідають абсолютним потребам, а також продукції, ціна споживання якої мінімальна, незважаючи на відносно високу ціну виробництва. Адже створення більш конкурентоспроможної продукції потребує додаткових витрат для впровадження інновацій.

Стосовно конкурентоспроможності підприємства в економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення цієї категорії. Н.З.Шегинська трактує її як здатність суб'єктів економічної діяльності витримувати конкурентну боротьбу на ринках економічних благ, швидко й ефективно пристосовуючись до нових умов господарювання [5, с. 5-6]. І.Л.Калюжний вважає, що конкурентоспроможність підприємства - це його здатність у короткостроковому періоді приносити прибуток на вкладений капітал більший, ніж середній у відповідній галузі [6, с. 22]. На підставі аналізу літератури [2, 4, 6, 7, 8] з даної проблематики, на наш погляд, слід запропонувати наступне визначення: конкурентоспроможність підприємства - це сукупність властивостей і умов, які дають змогу підприємству забезпечити більшу ефективність його функціонування на ринку в порівнянні з конкурентами. Конкурентоспроможність підприємства є порівняльною характеристикою, тобто може бути визначена тільки за наявністю конкурентів як реальних, так і потенційних. Це комплексна характеристика, яка базується на системі показників, що визначають її становище на галузевому, національному або світовому ринках. Цей комплекс може містити характеристики продукції та чинники, яки формують в цілому умови виробництва та збуту.

Зважаючи на те, що на світових ринках національним економікам притаманна, як правило, галузева міжнародна спеціалізація, важливою складовою становлення конкурентоспроможності національної економіки є досягнення конкурентоспроможності галузі. Проте, на думку Я.А.Жаліло галузь у ринковій економіці не є єдиною структурною одиницею і конкуренції між галузями, як такими, не існує. Підприємства певної галузі конкурують між собою та з відповідними іноземними підприємствами конкурентами. Отже, галузь не може розглядатися як повноцінний суб'єкт конкуренції, проте може містити в собі більше чи менше конкурентоспроможних підприємств.

Як показує практика розвитку лідируючих підприємств, найефективнішою формою економічного зростання є реалізація теорії конкурентоспроможності кластерів. М.Портер, що є засновником даної теорії, під кластером розуміє сконцентровану за географічною ознакою групу взаємозв'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, підприємств

споріднених галузей, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств по стандартизації, торгових об'єднань тощо) [7, с.256]. На відміну від формальних об'єднань, підприємства, які входять у кластер, зберігають економічну самостійність, але отримують додаткові переваги від координації дій, спрямованих на підвищення ефективності та конкурентоспроможності кожного з учасників. У результаті дослідження конкурентних позицій галузей різних країн М.Портер зробив висновок про те, що конкурентоспроможні в міжнародному масштабі підприємства концентруються в одній країні, а деколи - в одному регіоні країни. Адже підприємство, яке досягає конкурентних переваг на світовому ринку, поширює свій вплив на найближче оточення: постачальників, споживачів і конкурентів. У свою чергу, успіхи оточення завдають позитивного впливу на подальше зростання конкурентоспроможності даного підприємства. В результаті такої взаємодії формується «кластер». Для всієї економіки держави кластери виконують роль точок зростання внутрішнього ринку і бази міжнародної експансії. Перший кластер досить часто дає поштовх створенню нових кластерів, адже, конкурентоспроможність національної економіки зростає.

Національна конкурентоспроможність є однією з центральних проблем в економічному житті кожної країни. Існують різні концептуальні підходи до її трактування.

1) Конкурентоспроможність національної економіки розглядається як здатність окремих підприємств країни перемагати в конкурентній боротьбі на внутрішньому та на зовнішньому ринках. Деякі економісти трактують конкурентоспроможність національної економіки як здатність її підприємств, організацій та галузей випереджувати суперника в завоюванні і зміцненні позицій на зовнішніх ринках, що обумовлено економічними, соціальними, політичними та іншими чинниками в середині країні [8, с. 36]. Ю.В.Полунєєв стверджує, що конкурентоспроможність певної країни можна розглядати як «суму» конкурентоспроможностей національних підприємств-експортерів на світовому ринку. У вузькому розумінні, коли беруться до уваги вартісні показники зовнішньоекономічної діяльності, країни дійсно конкурують на світовому ринку. Звідси випливає, що національна конкурентоспроможність безпосередньо визначається наявністю у країни конкурентоспроможних галузей і підприємств. Це передусім означає необхідність проведення ефективної конкурентної політики, яка повинна працювати «на два фронти»: на зовнішній ринок – шляхом сприяння вітчизняним підприємцям у їх високотехнологічному експорті, і на ринок внутрішній – через підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції по відношенню до імпортної [3, с. 54].

2) Обумовленість конкурентоспроможності національної економіки економічними, соціальними, політичними та іншими чинниками в самій країні є другим концептуальним поглядом на сутність цієї категорії. На думку Б.Є.Кваснюка, конкурентоспроможність країни є не чим іншим, як сукупністю притаманних конкретній національної економіці факторів, здатних забезпечити пропозицію товарів і послуг, які виготовлені за умов застосування новітніх технологій, вільного і справедливого ринку, зростання доходів населення, що є прийнятним для міжнародної торгівлі за співвідношенням ціна – якість [3, с. 53]. Дія цієї сукупності чинників повинна мати своїм наслідком позитивну динаміку випуску продукції, зайнятості та факторних доходів, а також зміцнення позиції національної економіки на світовому ринку [9, с.13-14].

3) На думку деяких авторів конкурентоспроможність національної економіки базується на таких властивостях як: ефективне державне регулювання, здатність уряду країни підтримувати макроекономічну стабільність, створювати сприятливий інвестиційний клімат, конкурентне середовище та ін. З цієї точки зору конкурентоспроможність національної економіки - це і конкурентоспроможність системи державного та суспільного устрою країни, і здатність держави до продуманих, доцільних та цілеспрямованих дій стратегічного характеру, її спроможність забезпечити сталий, динамічний розвиток національної економіки, а, відповідно, й такий рівень матеріального добробуту своїх громадян, що не поступається світовим стандартам [10, с. 97-100].

4) Поширеною є концепція конкурентоспроможності національної економіки, що грунтується на дослідженні шляхів підвищення продуктивності. В даному підході продуктивність вважається головним чинником, що впливає на добробут країни. Одним з найголовніших показників цього добробуту є розмір ВВП на душу населення. У дослідженнях Світового Економічного форуму конкурентоспроможність визначається як сукупність інститутів, політик та чинників, які визначають рівень продуктивності країни. Рівень продуктивності, у свою чергу, обумовлює рівень доходу громадян. Рівень продуктивності також визначає коефіцієнти окупності інвестицій. Таким чином поняття конкурентоспроможності містить статичні і динамічні компоненти: хоча продуктивність країни ясно визначає її здатність підтримувати високий рівень прибутку, це також один з центральних факторів окупності інвестицій, який визначає потенціал росту економіки [12]. Я.Б.Базилюк розглядає конкурентоспроможність національної економіки як економічну категорію, що характеризує стан суспільних відносин у державі стосовно формування і реалізації економічної політики, для забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та зростаючого попиту населення на основі досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [11, с. 6]. Таким чином, на думку Я.Б.Базилюк, конкурентоспроможність національної економіки виявляється саме в ефективності національного виробництва, хоча її об'єктом виступає правове, економічне та соціальне поле, в якому змагаються фірми. На наш погляд конкурентоспроможність національної економіки, дійсно, в більшій мірі визначається продуктивністю, здатністю підприємств країни постійно розвиватися та впроваджувати інновації.

Для системного аналізу крім пропонованої класифікації доцільно також виділити зовнішню та внутрішню конкурентоспроможність. Зовнішня конкурентоспроможність – це здатність продавати товари та послуги на світових ринках, наявність у структурі експорту достатньої кількості продукції, яка забезпечує стійкість платіжного балансу країни. Як характеристику зовнішньої конкурентоспроможності у світовій практиці застосовують коефіцієнт виявлених порівняльних переваг. Внутрішня конкурентоспроможність – досягнення переваг на внутрішньому ринку, в конкурентній боротьбі з імпортними товарами та товарами інших вітчизняних виробників. Внутрішня конкурентоспроможність має забезпечувати разом з експортом необхідний рівень зайнятості та доходів населення в країні. [13, с. 7-13].

Таким чином, під конкурентоспроможністю національної економіки пропонується розуміти стан і потенційну можливість національної економіки надалі забезпечувати

ефективність виробничих процесів і добробут громадян на основі формування і використання конкурентних переваг країни.

Конкурентні переваги і конкурентоспроможність тісно між собою пов'язані. Конкурентоспроможність є проявом системи багатьох факторів, які створюють різні конкурентні переваги в залежності від конкурентного середовища. Можна виділити дві групи конкурентних переваг країни:

1. Порівняльні конкурентні переваги. Це переваги, які важко зберегти і які можуть бути відносно легко одержані конкурентами. До них можна віднести: забезпеченість природними ресурсами, наявність вигідних цін на фактори виробництва тощо.

2. Стійкі конкурентні переваги. До таких переваг відноситься запатентована технологія, висока продуктивність праці, економічне середовище, що сприяє інноваціям і технологічному лідерству. Таким чином, стійкі конкурентні переваги – це унікальні властивості, копіювання яких конкурентами ускладнене або унеможливлене в короткостроковому періоді.

Існують різні економічні, соціальні та політичні чинники досягнення конкурентоспроможності національної економіки, моделі її досягнення. Набуття Україною конкурентоспроможності нерозривно пов'язане з модернізацією її економіки. У своєму нинішньому стані українська економіка є надзвичайно енерго- та ресурсозатратною, структуру національного продукту визначають виробництва з низьким рівнем доданої вартості, невисоким залишається інноваційний потенціал. Такий стан економіки суттєво впливає на всі сфери життя держави і суспільства. Очевидно, що у своєму нинішньому нереформованому вигляді економіка не може дати країні ресурси, необхідні для прискореної модернізації, наближення до європейських економічних, соціальних і гуманітарних стандартів [14]. Метою стратегічного розвитку України повинні стати: створення ефективних механізмів використання вітчизняного інноваційного потенціалу, а також залучення сучасних іноземних технологій, які в поєднанні з українськими природними ресурсами, людським і науково-технічним потенціалом здатні підвищити конкурентоспроможність національної економіки. На нашу думку, інструменти політики підвищення конкурентоспроможності на даному етапі повинні включати як заходи підвищення рівня інвестицій в науку та науково-технічну діяльність, так і заходи, спрямовані на рішення системних проблем.

Література:

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 - 2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції"/ А. С. Гальчинський, В. М. Геєць , С. Г. Бабенко и др. - К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. - 416 с.

2. Большая экономическая энциклопедия / [ред. Н.А.Дубенюк]. – М.: Эксмо, 2007. – 816с.

3. Конкурентоспроможність національної економіки [Бабак А.В., Биконя С.Ф., Болховітінова О.Ю.] / За ред.д-ра екон.наук Б.Є.Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 582с.

4. Гречикова И.Н. Маркетинг и международное коммерческое дело / И.Н.Гречикова. – М.:Внешторгиздат, 1990. – 263с.

5. Шегинська Н.З. Макроекономічний аналіз внутрішньої конкурентоспроможності підприємств в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф.дис. на здобуття ступеня канд.екон.наук: спец. 08.01.01 «Економічна теорія» – Л.: ЛНУ імені Івана Фрвнка, 2003. – 20с.

6. Калюжный И.Л. Стратегический менеджмент / И.Л. Калюжный – Севастополь: Арт-Принт, 2002. – 111с.
7. Портер Э.М. Конкуренция: [пер.с англ. О.Л.Пелявского] – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 608с.
8. Мазилкина Е.И. Управление конкурентоспособностью: учебное пособие / Е.И.Мазилкина, Г.Г.Паничкина. – М.: Омега-Л, 2007. – 325с.
9. Шнипко О.С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації: наукове видання / О.С. Шнипко ; НАН України, Ін-т економ. прогнозування. - Київ : Наукова думка, 2003. - 343 с.
10. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За ред. Б.Є.Кваснюка. - К.: Ін-т екон.прогнозув., 2003. - 424 с.
11. Базилюк Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Адміністрація Президента України; Національний ін-т стратегічних досліджень. - К.: НІСД, 2002. - 132с.
12. The Global Competitiveness Report [Електронний ресурс] http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/index.htm
13. Ясин Е. Конкурентоспособность и модернизация российской экономики / Е.Ясин, А.Яковлев // Вопросы экономики. – 2004. - №7. – С.4-34.
14. Експертна доповідь «Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку» [Електронний ресурс] http://www.niss.gov.ua/book/Eks_d2007/index.htm